

Horváth Attila

MEGÉRKEZIK-E A VARSÓI GYORS?

Párhuzamosságok és eltérések a magyar és a lengyel pártrendszerben

A varsói gyors metaforája még az 1990-es évekből származik, és azon a „törvényszerűségen” alapult, hogy az 1993-as, az 1997-es, majd a 2001-es lengyel parlamenti választások eredményei egy év múlva rendre megismétlődtek Magyarországon, így mindhárom alkalommal – némi fáziskéséssel – Budapesten is a varsóihoz hasonló színezetű kormány alakult. (A varsói gyors aztán 2006-ban „kisiklott”: dacára a lengyel jobboldal 2005-ös sikerének, Magyarországon 2006-ban a baloldal maradt hatalmon.)

A gyorsvonalat – mára talán már kissé elkoptatott – képzete a tavalyi európai parlamenti választásokat követően ismét megjelent a politikai közgondolkodásban, ám jelentősen módosult kontextusban.¹ Ezúttal ugyanis nem egy választási eredmény megismétlődését takarja a metafora, hanem a magyar pártrendszer mélyreható átalakulását, amely részben a lengyel mintát „követné”. Mint ismert, Lengyelországban a három legutóbbi választás² már nem egy jobb- és egy baloldali párt között dőlt el, ahogyan ez az európai államok elsőpró többségében történni szokott. Ehelyett a két legerősebb politikai erő, a Polgári Platform (PO), valamint a Jog és Igazságosság (PiS) – a köztük levő jelentős ideológiai különbségek ellenére – mindegyike a jobboldalhoz³ sorolható. A baloldal vezető pártjának, a Demokratikus Baloldali Szövetségnek (SLD) pedig immár bő fél évtizede be kell érnie a szolid középpártiságot jelentő 10-12%-kal. Amennyiben felidézzük a tavalyi – az addigi magyar pártrendszert alaposan felborító – EP-választások eredményét, és számba vesszük a jelenlegi erőviszonyokat, adott a kérdés: van-e reális esélye annak, hogy Magyarországon a következő években a lengyel mintához hasonlóan két jobboldali párt váljon a verseny meghatározó erejévé, ezzel mintegy marginalizálva a baloldalt? Ezzel együtt azt is megkísérlem körüljárni, hogy az egyes pártok mennyiben feleltethetőek meg egymásnak, azaz van-e valóságalapja „a PO a lengyel Fidesz” vagy – és ez talán még érdekesebb – „a Jobbik a magyar PiS” jellegű azonosításoknak.

Előrevetítem, hogy a folyóirat megjelenésekor már ismert lesz az áprilisi erőpróba kimenetele, ám a cikk megírását még bő egy héttel a választások előtt fejeztem be. Ennek fényében könnyen elképzelhető, hogy a feltételezéseim vagy megállapításaim egy részét felülírták a fejlemények.

¹ Lásd pl. a következő publicisztikákat: TÓTH-CZIFRA András: *A Varsó–Szófia–Budapest gyors*, Népszabadság 2009. augusztus 10.; *Ragadós-e a lengyel példa? Lengyel László és Góralczyk eszmecsereje*, HVG On-line 2009. október 6. (http://hvg.hu/velemeney/20091005_varsoi_gyors_magyar_lengyel_politika).

² A 2005-ös és a 2007-es parlamenti, valamint a 2009-es európai parlamenti választás mindegyike PO–PiS párharcot hozott. Az SLD-nek 2005-ben a negyedik, utóbbi két esetben pedig a harmadik hely jutott.

³ A továbbiakban – természetesen nem relativizálva a köztük levő különbséget – a jobboldalhoz sorolom a jobbközép pártokat és a radikálisabbakat is.

Az erőviszonyok: összeomló baloldal, fragmentált jobboldal

A két pártrendszer összehasonlításakor legkevesebb két szempontra ki kell térni: *mekkora és milyen* pártok képezik a vizsgálódás alapját. Ennek megfelelően először a pártok méretével foglalkozom, majd az egyes formációk ideológiai profilját és a szavazótáborukat igyekszem összehasonlítani.

Az erőviszonyok elemzésénél elsőként azt kell leszögezni, hogy hazánkban a választások előtti hetekben óriási küzdelem folyik a második helyért: bár az MSZP a legutóbbi országos erőpróban megelőzte a Jobbikot, jelen tanulmány véglegesítésekor egyes közvélemény-kutatóknál a Jobbik beérte vagy éppen le is hagyta a szocialistákat.⁴ (A méréseket természetesen helyén kell kezelni – különösen, hogy az előbbi különbségek hibahatáron belüliek –, viszont arról sem szabad megfeledkezni, hogy a tavalyi EP-választásokat megelőzően sem lehetett arra számítani, hogy a radikális jobboldal hátránya mindössze néhány százalék lesz a kormánypárttal szemben.) Arra is rá kell mutatni, hogy a Jobbik és a PiS – egyelőre? – támogatottságát mérve sem feleltethető meg egymásnak. Kaczyńskiék pártja a 2005-ös győzelem óta rendre 30% körül teljesít a választásokon, és a parlamenti mandátumok bő harmadát birtokolja. Szinte bizonyos, hogy a Jobbik a 2009-es „berobbanása” ellenére sem ér el ilyen eredményeket; a párt reális számítások szerinti 12–18%-os eredménye a mandátumok hatodára–nyolcadára lehet elég.

A két baloldali párt jelenlegi tábora nagyságrendileg már közelebb esik egymáshoz, bár az MSZP még nem mondott le a „nagypártiságról”. A rendszerváltást követően mindkét baloldali erő a korábbi kommunista állampártok utódjaiként jelent meg a politikai küzdőtérben. Mint ismert, a második szabad választásokon mindkét párt visszaszerezte a hatalmat, majd az ezredfordulót követően – négy év ellenzékiesség után – ismét győzedelmeskedtek. Talán nem túlzás azt állítani, hogy az SLD részére az utóbbi, 2001-es győzelem meglehetősen hosszú időre az utolsó volt. A kétszer négy éven át kormányzó párt korrupciós botrányai – mindenek előtt a Rywin-ügy⁵ – miatt a 2001–2005-ös ciklus végére látványosan összeomlott: a 2004-es európai parlamenti, majd az egy évvel később a hazai választásokon szerzett 10% körüli eredménnyel – korábbi támogatóinak mintegy háromnegyedét elveszítve! – a képzeletbeli dobogóról is leszorult. A 2005-ös lengyel választások 2001-et követően ismét gyökeresen átrendezték az addigi – stabilnak egyébként egyáltalán nem mondható – erőviszonyokat.⁶ Az azóta eltelt közel fél évtized fejleményei – különösen a választási eredmények és a közvélemény-kutatási adatok – azt bizonyítják, hogy a szokatlan mértékű jobboldali dominancia és az SLD látványos visszaesése nem átmeneti je-

⁴ A márciusi felmérések szerint a Nézőpont Intézetnél (www.nezopointintezet.hu/olvass_kozvelemenyt.php?cid=311) és a Századvégnél (www.szazadveg.hu/kutatas/aktualis/novekvo-valasztasi-kedv-270.html) is átvette a második helyet a Jobbik az MSZP-től.

⁵ Lew Rywin filmproducer 2002 nyarán – állítólag a kormány megbízásából – felajánlotta a Gazeta Wyborcza kiadójának, az Agora Rt.-nek, hogy 17,5 millió dollár kenőpénz fejében elintézi a médiatörvényeknek a kiadószáma kedvező módosítását.

⁶ Vö. Radosław MARKOWSKI: *The polish elections of 2005. Pure chaos or a restructuring of the party system?*, West European Politics 29. (2006/4.), 814–832.

lenség volt. Az MSZP összeomlását nagyrészt szintén politikai botrányok sorozata okozta; a tavalyi európai parlamenti választások eredményét és az elmúlt hónapokban mért választói preferenciákat tekintve a szocialisták a listás szavazatok kb. 15–22%-ára számíthatnak, ami némileg több, mint az SLD 10 és 13% közötti eredményei.

A támogatottságot tekintve a Fidesz és a PO közt figyelhető meg a legnagyobb hasonlóság: előbbi 2002 óta minden alkalommal 40% felett teljesített, utóbbi pedig a 2007-es előrehozott választáson lépte ezt a határt, és a közvélemény-kutatások szerint az utóbbi három évben e körüli a támogatottsága.⁷ Ugyanakkor ha a Fidesz áprilisban megismétli a 2009-es 56%-át, és megnyeri az egyéni választókerületek 85–90%-át, megközelítve vagy elérve a kétharmados parlamenti többséget, talán nem lenne alaptalan valamiféle „nagypartiságon” túlmutató kategóriáról beszélni.⁸

Az erőviszonyokat összegezve elmondható, hogy a lengyel „két nagy jobb és egy kis-közepes bal” felállás egyelőre nem valósult meg Magyarországon, és ebben előreláthatólag az áprilisi választások sem fognak fordulatot hozni. Teljességgel valószínűtlen ugyanis, hogy akár a Jobbik, akár az MSZP Fidesztől való lemaradása 10%-on belüli legyen – különösen a mandátumok tekintetében –, mint ahogyan ez Lengyelországban történt 2005-ben és 2007-ben a PiS és a PO viszonylatában. Az sem elhanyagolható, hogy míg az SLD messze le van szakadva a két jobboldali erő mögött, addig nálunk – mint fentebb utaltam rá – meglehetősen kielezett küzdelem zajlik a második helyért. Függetlenül attól, hogy melyik párt lesz a befutó, a köztük levő különbség jó eséllyel 5, de mindenképpen 10%-on belüli lesz.

A mérsékelt jobboldal: a PO és a Fidesz

A két nagy lengyel jobboldali erő közül a Polgári Platform a mérsékeltebb irányt képviseli. A liberális-konzervatív párt leginkább a gazdasági dimenzióban tér el fő vetélytársától: piac-, verseny- és privatizációpárti, az egykulcsos adó híve.⁹ Kulturális-ideológiai tekintetben ugyanakkor maga is konzervatív: elsődlegességet tulajdonít a keresztény értékeknek, ellenzi a meglegházasságot és a könnyűdrogok legalizálását, valamint az abortusztörvény enyhítését.¹⁰ Bár az utóbbiak a PiS ideológiai alapállását is jellemzik, a

⁷ Lásd a CBOS közvélemény-kutató cég méréseit (www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2010/K_005_10.PDF).

⁸ A politológiában jártas olvasónak erről talán Sartori „predomináns pártrendszer”-e juthat eszébe. A predomináns pártrendszer egyes feltételei teljesülhetnek (a Fidesz nagy valószínűleg abszolút többséget szerez, és 10%-nál nagyobb lesz az előnye a második helyezett párttal szemben), viszont négy egymás utáni győzelemről még messze nem beszélhetünk. (Vö. Giovanni SARTORI: *Parties and party systems: a framework for analysis*, ECPR Press, Essex, 1976 [új kiadása: 2005], 171–178.)

⁹ Lásd Tim BALE – Aleks SZCZERBIAK: *Why Is There No Christian Democracy in Poland – And Why Should We Care?*, Party Politics 14. (2008/4.), 485; Anna GWIAZDA: *The parliamentary election in Poland, October 2007*, Electoral Studies 27. (2008/4.), 761. Bár a PO a 2007-es választásokat megelőzően 15%-os egykulcsos személyi jövedelemadóval kampányolt, ennek bevezetése még várat magára.

¹⁰ Vö. Jacek KUCHARCZYK – Olga WYSOCKA: *Poland = Populist Politics and Liberal Democracy in Central and Eastern Europe*, szerk. Grigorij Meseznikov – Olga Gyárfásová – Daniel Smilov, Institute for Public Affairs, Bratislava, 2008, 83.

fokozatok között jelentős különbségek vannak; a PO nem hajtja túl a konzervatív világképet, módszereiben kevésbé radikális és kevésbé konfrontatív;¹¹ összességében pedig – és talán ez a legfontosabb – mellőzi a populizmus eszköztárát.¹²

Rátérve a PO és a Fidesz összevetésére, a két párt összehasonlítását némileg nehezíti, hogy a Fidesz immár nyolc éve ellenzékben politizál, és a kétciklusnyi idő alatt számos szempontból eltávolodott az 1998–2002-es – de különösen az 1998-as – önmagától. Körösenyi András három évvel ezelőtt e folyóirat hasábjain mindezt „A polgári politikától a populizmus felé” fordulattal írta le.¹³ (Az eltolódás kommunikációs szempontból pedig – tehetjük hozzá – „a polgároktól az emberek felé” fordulatban nyilvánult meg.¹⁴) Kétségtelen, hogy a Fidesz számos politikai megnyilvánulása – így például a Nemzeti Konzultáció, a „Rosszabbul élünk” kampány vagy a „szociális népszavazás” – és több retorikai újítása – különösen például a „bankárkormány”, a „luxusprofit”, a „plebejus politika” vagy az „emberek” megszólítás – markáns eltérést mutat a párt egy évtizeddel ezelőtti pragmatikus, elsősorban a polgári középosztály támogatására számító politikájától.¹⁵ Gazdasági szempontból a PO jobboldalibbnak tűnik, legalábbis a Fidesz által az ellenzéki évek alatt képviselt – esetenként kapitalizmusellenes és a realitásokkal nem mindig számoló – vonalhoz képest.¹⁶ Ugyanakkor meglehetősen bizonytalan, hogy Orbán Viktor pártja milyen gazdaságpolitikát folytatna kormányra kerülésekor, figyelemmel a külső körülmények kényszerítő erejére is.

A szavazóbázisokat összevetve is jelentős eltérésekre derül fény. A Fideszt – különösen a 2002-es és a 2006-os választási eredményei alapján – jóval erősebbnek szokás tartani vidéken, mint a fővárosban vagy a megyei jogú városokban.¹⁷ Ez éles kontrasztban áll a PO bázisával: a lengyel párt 2007-ben a falusi szavazók körében alig 31%-ot ért el, a félmilliónál népesebb városokban viszont már 57%-os volt a támogatottsága.¹⁸ A szavazók tipikus iskolai végzettségét tekintve újabb különbséget figyelhetünk meg: a PO népszerűsége egyenesen arányosan nő az iskolai végzettséggel (2007-ben az alapfokú

¹¹ „A PO sok szempontból »PiS-light«-nak számít” – írta e folyóirat egy korábbi számában igen találóan Lagzi Gábor (LAGZI Gábor: *Jobboldali győzelem és jobboldali vereség Lengyelországban*, Kommentár 2007/5., 97).

¹² Kiemelendő, hogy az általam hivatkozott források egyike sem említi a Polgári Platformot a populista pártok sorában.

¹³ KÖRÖSÉNYI András: *A jobboldal elhúzódo válsága*, Kommentár 2007/4., 100.

¹⁴ Az új „hívószó” nem kis mértékben populista-demagóg ízt karikíroz ki a főleg interneten olvasható „a zemberek” kifejezés.

¹⁵ Lang – a PiS-szel együtt – a Fideszt is a nemzeti-konzervatív populisták közé sorolja, a 2006-os kampányban hangsúlyozott „Magyar Szolidaritás”, és a 2007-es „plebejus politika” kifejezéseket hozva fel példaként (Kai-Olaf LANG: *Populism in „Old” and „New” Europe. Trends and Implications = Democracy and Populism in Central Europe. The Visegrad Elections and Their Aftermath*, szerk. Martin Bútora – Olga Gyárfásová – Grigorij Meseznikov – Thomas W. Skladony, Institute for Public Affairs, Bratislava, 2007, 131). A Magyar Szolidaritás és a Nemzeti Konzultáció egyébként nagyfokú hasonlóságot mutat a PiS „Közel az emberekhez” jelszóval irányított 2006-os helyhatósági kampányához (KUCHARCZYK–WYSOCKA: *I. m.*, 79).

¹⁶ Egy példa: míg a Fidesz hevesen tiltakozik az egészségügyi intézmények privatizációja ellen, addig a lengyel kormány márciusban hozzalátott a magántőke bevonásához.

¹⁷ A Jobbik vidéki térnyerése viszont árnyalja ezt a megállapítást.

¹⁸ Lásd Aleks SZCZERBIAK: *The birth of a bi-polar party system or a referendum on a polarising government? The October 2007 Polish parliamentary election*, Sussex European Institute Working Paper 100. (2008) [www.sussex.ac.uk/sei/documents/workingpaper100.pdf], 17.

végzettségűek alig negyede, a diplomásoknak viszont 55%-a választotta a jelenlegi kormánypartot). A Fidesz esetében közel sem beszélhetünk ennyire látványos korrelációról; a párt támogatottságára alig van hatással az iskolai végzettség.¹⁹ Mindezek alapján elmondható, hogy míg a tipikus PO-szavazó fiatal, (nagy)városban lakik és magas iskolai végzettségű,²⁰ addig a Fidesznél – különösen az utóbbi években – jóval halványabbak ezek a kontúrok.²¹

A populizmus változatai: a PiS és a Jobbik

A radikális-populista pártok különböző módozatai lényegében a rendszerváltás óta jelen vannak a közép-kelet-európai politikai rendszerekben, természetesen országonként és időszakonként eltérő intenzitással.²² A populizmus definíciós nehézségeiben és tipizálásában nem elmerülve, némi egyszerűsítéssel élve leszögezhetjük: populisták azok a politikai erők, amelyek a választók (az „emberek”, a „nép”, a „magyarok”, a „lengyelek” stb.) „valódi akaratának” képviselőit hivatkoznak, és magukat tekintik az előbbi kategóriák egyetlen legitim képviselőjének. Mindez természetesen együtt jár egy határozott ellenfél- (nemritkán ellenség-) képpel: a választókat („embereket” stb.) meg kell védeni az önző, korrupt stb. hatalmi elittel szemben.²³ Ebből fakadóan a populizmus „nélkülözhetetlen” eleme a polarizálás („mi” és „ők”), a (szak)politikai folyamatok leegyszerűsítésére való törekvés és egyfajta – eltérő mértékű – *anti-establishment*-hajlam. A lengyelországi történelmi hagyományok egyébként kiváló táptalajt jelentenek a populista erők számára, ennek fényében nem meglepő, hogy a populista pártok kitüntetett szerepet játszottak a rendszerváltás utáni lengyel politikában.²⁴

A lengyel populizmus legfontosabb szereplőjét, a PiS-t nem könnyű elhelyezni a politikai palettán. A Szolidaritásig visszanyúló gyökerekkel rendelkező, 2001-ben alapított párt ideológiailag markánsan konzervatív: az erős államba és a kereszténység alapértékeibe vetett hitt, valamint a változó intenzitású EU-ellenesség radikális antikommunista, nemritkán nacionalista és kisebbségellenes hangvétellel egészül ki. Mindehhez – a rendszerváltás utáni Közép-Kelet-Európában nem szokatlan módon – baloldali hangsúlyokat

¹⁹ Lásd a Forsense és a Századvég 2006-os exit poll vizsgálatának eredményét: www.szazadveg.hu/kutatas/mandatumbecsles/a-forsense-es-a-szazadveg-kozos-exit-poll-vizslagatanak-eredmenye-90.html. Az Ipsos friss, 2010. márciusi eredménye viszont azt jelzi, hogy a Fidesz enyhén alulreprezentált a diplomások körében (www.mrl-kossuth.hu/hirek/az-mrl-kossuth-politikai-kutatasa/elen-a-fidesz-fej-fej-mellett-az-mszp-es-a-jobbik-bejuthat-az-lmp.html).

²⁰ Érdekeség, hogy ez a hármasság Magyarországon az SZDSZ-szavazókra volt jellemző – lásd a Forsense és a Századvég előző jegyzetben hivatkozott vizsgálatát.

²¹ Ami nem kis mértékben arra vezethető vissza, hogy a Fidesz európai viszonylatban is szokatlanul magas támogatottsága miatt szinte minden társadalmi szegmensben a legnépszerűbb párt.

²² Lásd LANG: *I. m.*; Kevin D. KRAUSE: *Populism and the Logic of Party Rotation in Postcommunist Europe = Democracy and Populism in Central Europe*, 141–159.

²³ Vö. LANG: *I. m.*, 126.

²⁴ Lásd Sarah L. DE LANGE –Simona GUERRA: *The League of Polish Families between East and West, past and present*, *Communist and Post-Communist Studies* 42. (2009/4.), 531–532.

felmutató, egalitárius vonásokkal rendelkező gazdaságpolitika társul: nagy állami szerepvállalás, szociális igazságosság, protekcionizmus. A lengyel szerzőktől származó politikai-politológiai elemzések ugyanakkor a PiS-t – a PO-val együtt – többnyire *centre-right* pártként említik,²⁵ vagyis indokolatlan lenne a „szélsőséges” megbélyegzés használata.

A Jog és Igazságosság ideológiai profiljának felvázolásakor talán nem alaptalanul juthat eszünkbe a Jobbik: az állam – és az állami büntetőhatalom – megerősítésének gondolata, a „kommunista maradványokkal” és a korrupcióval szembeni elszánt küzdelem hirdetése, valamint a különböző kisebbségekkel szembeni intolerancia jól kitapintható kapcsolódási pontot jelentnek a két párt között. A „kommunista múlttal való végleges szakítás”, és ezzel párhuzamosan az állam újraépítésének eszméje mindkét párt programjában kitüntetett szerepet játszik. A PiS 2005-ös választási programjának címe – *IV. Köztársaság – Igazságot mindenkinek*²⁶ – a múlt lezárásának igényét és a „valódi” rendszerváltás mellett való elkötelezettséget fejezi ki. Ennek fényében nem meglepő, hogy a program első fejezete a (poszt)kommunista maradványok felszámolását ígéri (például a titokszolgálatok átszervezése, az állampárti funkcionáriusok nyugdíjának felülvizsgálata). A Jobbik Alapító Nyilatkozatának²⁷ első sorai az előbbiekkal kísérteties hasonlóságot mutatnak: „Ma, 2003-ban még mindig nem történt meg a valódi rendszerváltozás. [...] Az országot a kommunizmus alatt irányító hálózat megtartotta hatalmát.” A keresztény értékekre és hagyományokra való hivatkozás mintegy tucatszor kerül említésre a PiS 2005-ös célkitűzései között, különösen a közoktatás kontextusában. A Jobbik 2010-es programjában szintén hangsúlyos elemet kap a keresztény értékrend, erkölcs, sőt: a keresztény antropológia.²⁸ Nem kevésbé látványosak a gazdaságról és az állam gazdasági szerepéről vallott felfogások közti hasonlóságok: mindkét párt a határozott állami beavatkozás pártján áll, ellensúlyt remélve ezzel a globalizáció káros hatásaival szemben.

A számos hasonlóság után fel lehet tenni a kérdést: mennyiben feleltethető meg egymásnak a PiS és a Jobbik? Meggyőződésem szerint a szembetűnő kapcsolódási pontok ellenére lényeges különbségeket is fel lehet fedezni a két párt között.

1. Elsőként azt kell kiemelni, hogy a két párt *relatív* helyzete nem egyezik meg saját pártrendszerében, míg a Jobbiktól jobbra nem találunk releváns politikai erőt, addig Lengyelországban a PiS-nél radikálisabb formációk is találhatóak (Lengyel Családok Ligája [LPR], Önvédelem [SRP]).²⁹

2. Ennél is fontosabb – bár jóval nehezebben „mérhető” –, hogy a szélsőségesség fókában is eltérések találhatóak. A fenti kapcsolódási pontokat nem relativizálva úgy gondolom, hogy már a pártcsaládhoz való tartozás tekintetében is különbség van a két párt

²⁵ Így pl. BALE–SZCZERBIAK: *I. m.*, 485; SZCZERBIAK: *I. m.*, 4; GWIAZDA: *I. m.*, 763; Krzysztof JASIEWICZ: *The (not always sweet) uses of opportunism. Post-communist political parties in Poland*, *Communist and Post-Communist Studies* 41. (2008/4.), 437.

²⁶ Lásd: www.pis.org.pl/download.php?g=mmedia&f=program_2005.pdf.

²⁷ Lásd: http://jobbik.hu/rovatok/partunkrol/alapito_nyilatkozat.

²⁸ Lásd: <http://jobbik.hu/sites/jobbik.hu/down/Jobbik-program2010OGY.pdf>.

²⁹ A két populista párt 2005-ben még a szavazatok közel 20%-át szerezte meg, és előbb a PiS-kormány külső támogatóiként, majd koalíciós társként vettek részt a kormányzásban. 2007-ben azonban már nem jutottak be a parlamentbe.

között. A PiS-t nem tartom mérsékelt erőnek, viszont szélsőségesnek sem. Leginkább talán a konzervatív és a kereszténydemokrata³⁰ (vagy inkább keresztényszociális) pártok sajátos közép-kelet-európai, populista változatának tekinthető, amennyiben kulturális-ideológiai téren markánsan túlhangsúlyoz bizonyos elemeket (például nacionalizmus, keresztény értékrend), ugyanakkor gazdaságilag jóval paternalistább és nem éppen piacbarát.³¹ Nacionalizmusa ugyanakkor nem hajlik át idegengyűlöletbe, antiszemitizmusba vagy éppen cigányellenességbe. A párt homoszexuálisokkal szembeni intoleranciája tagadhatatlan, ám még a Kaczyński fivérek sem biztatták híveiket arra, hogy akár törvénysértések árán is, és ha kell, erőszakos módon akadályozzák meg a melegek felvonulását.³² A PiS rendpártisága, kétségtelen autoriter karaktere ellenére tartózkodik a politika (para)militarizálásától és általában a két világháború közti szélsőjobbos hagyományok újraélesztésétől. A III. Köztársaság „lezárása” iránti igénye pedig nem jelentette – és ma sem jelenti – a politikai ellenfelek sommás demonizálását és kriminalizálását,³³ ebből adódóan nem tekinti magát az egyetlen „igaz lengyel” erőnek a többi „hazaáruló” párttal szemben. Sőt az óvatos EU-szkepticizmusa (ha úgy tetszik: eurorealizmus) és a Lisszaboni Szerződés elutasítása sem vonja maga után az EU-ból való kilépés permanens feszegetését vagy éppen egy képzelt gyarmati sors emlegetését.

3. Végezetül – mintegy igazolva a második pontnál állítottakat – érdemes megemlíteni, hogy a tavalyi európai parlamenti választást követően a brit konzervatívok a PiS-ben találták meg egyik fő partnerüket az új parlamenti frakció megalakításakor.³⁴ Eltekintve annak tárgyalásától, hogy ez a szövetség mennyiben volt jó húzás David Camerontól, leszögezhetjük: a brit konzervatív párttal való ilyen együttműködés árnyalja a PiS radikális jellegét, és a nemzetközi elfogadottság („szalonképesség”) egyfajta indikátoraként is értékelhető. (És akkor zárójelben egy költői felvetés: vajon mennyi a realitása annak, hogy Cameron és Vona Gábor – akár csak szimbolikusan – egy frakcióba kerüljön az európai szinten?)

Összességében – a nem elhanyagolható átfedések ellenére – nem hiszem, hogy a két párt megfeleltethető lenne egymásnak. A populizmus mindkét erőt jelentősen áthatja, ám míg a Jog és Igazságosság egyfajta nemzeti-konzervatív populizmusként értékelhető, addig a Jobbik a szélsőjobbos rasszista populizmus képviselője,³⁵ amely elsősorban

³⁰ Vö. BALE–SZCZERBIAK: *I. m.* A szerzők abból indulnak ki, hogy Lengyelországban nincs kereszténydemokrata párt.

³¹ Vö. BALOGH László: *Jog és Igazság párt Lengyelországban*, Politikatudományi Szemle 2007/2., 86–87; KUCHARCZYK–WYSOCKA: *I. m.*, 79.

³² (A tanulmányt még a lengyel köztársasági elnök tragikus halála előtt zárta le a szerző. – *A Szerk.*) Közismert tény, hogy Lech Kaczyński varsói főpolgármestersége alatt több melegfelvonulást betiltott. Ennél sokkal abszurdabb az, hogy Michal Grzes, a PiS poznańi politikusa keményen kritizálta Niniót, a város alatkertjének elefántbikáját, annak vélelmezett homoszexualitása miatt.

³³ Mindezt az is alátámasztja, hogy az évtized közepén a négy releváns versenytársa közül hárommal is hosszabb-rövidebb ideig együttműködött. A PO az 2005-ös választásokat megelőzően a PiS potenciális koalíciós partnere volt (a két párt helyi szinten már korábban szövetségese volt egymásnak), ám végül az LPR-t és az SRP-t emelte be a kormányba.

³⁴ Az Európai Konzervatívok és Reformisták nevű formáció főként a néppárti frakciót elhagyó, „eurorealista” jobboldali pártok alakulata.

³⁵ A közép-kelet európai populizmusok tipologizálásáról lásd LANG: *I. m.*, 128.

az indulatokra – különösen a haragra és a bosszúra – alapozva, valamint az ellenségkép túlhangsúlyozásával igyekszik szavazói táborát növelni és megtartani.³⁶ Meggyőződésem szerint mindezt alátámasztja a két párt szavazóbázisának részben eltérő karaktere is: a PiS támogatói a 60 év felettiiek között erősen felül-, a 18–24 évesek között pedig alul-reprezentáltak,³⁷ ezzel szemben a Jobbik elsősorban a fiatalok – különösen az első alkalommal szavazók – körében népszerű.³⁸ További jelentős különbség, hogy a PiS támogatottsága látványosan korrelál a település nagyságával, de különösen a képzettséggel (a kisebb településeken lakók és a kevésbé iskolázottak között jóval népszerűbb, de például a diplomások körében 55:23-ra „vezet” a PO); a Jobbik esetében nem ilyen egyértelműek ezek az összefüggések.

Jövőképek

Az előzőekben azt igyekeztem körvonalazni, hogy a két ország négy jobboldali pártja mennyiben feleltethető meg egymásnak. Álláspontom szerint megerősítést nyert, hogy a négy erő között mind a méretet, mind pedig ideológiai karakterüket tekintve lényeges eltérések vannak. Amennyiben a négy pártot egy mérsékelt–radikális (vagy mérsékelt–populista, esetleg liberális–autoriter) skálán helyeznénk el, valószínűleg a következő sorrendet kapnánk: PO – Fidesz – PiS – Jobbik. Az egymástól való távolságot már nehezebb meghatározni, és kétségtelen, hogy a skálán szomszédos pozíciót elfoglaló pártok között jelentős kapcsolódási pontok figyelhetőek meg. Egyébként úgy vélem, hogy az előbbi sorrend nem „véletlen”: ha a mérsékeltebb, liberális–konzervatív, pragmatikus PO egy Jobbik–szerű szélsőséges párttal osztozna a jobboldalon, a két erő között túlzottan nagy űr lenne, amelynek betöltéséhez mindkét pártnak nyitnia kéne – ami viszont együtt járna az eredeti alapállásuk átalakulásával. A skáláról talán az is leolvasható, hogy a közép és – esetenként – a szél felé is nyitó nagyméretű Fidesz mellett sem egy „magyar PO”, sem egy „magyar PiS” nem lenne életképes.

Mindezek alapján „varsóiiságról” csak korlátozott értelemben lehet beszélni. A „két erős jobb és egy jóval gyengébb bal” képlet eddig nem valósult meg, és ebből a szempontból – még ha a Jobbik meg is előzi a szocialistákat – az áprilisi választások sem valószínű, hogy radikális változást hoznak. Az erőviszonyok mellett a pártok ideológiai térben betöltött pozíciója is különbözik: a Fidesz egyértelműen nem PO, a Jobbik pedig nem PiS.

Ettől függetlenül biztosnak látszik, hogy alapos változások előtt áll a magyar pártrendszer, ami akár a varsói modellhez is közelebb vihet. Tóth András és Grajczjár

³⁶ A Jobbik „Azt sugallja, hogy a politika alapélménye a félelem és az irigység [...]. A megoldás: a »bűnösök« néven nevezése, az indulatok szabadjára eresztése és az erőszak politikája” – olvashatjuk a Századvég kutatóinak publicisztikájában (G. FODOR Gábor – FÜRÉSZ Gábor – GIRO-SZÁSZ András: *Kocsmapolitika. A Jobbik mint probléma*, Századvég Alapítvány 2010 [www.szazadveg.hu/files/hirek/rqmcu4nyz6-2.pdf], 6).

³⁷ A lengyel pártok szavazóbázisának jellemzőire lásd SZCZERBIAK: *I. m.*, 17.

³⁸ Lásd a Forsense elemzését (www.forsense.hu/?page=cikk&source=publiclife&id=159&p=1).

István tavaly év végén három forgatókönyvet vázolt fel a hazai pártrendszer átalakulására:³⁹

1. A Fidesz sikeres kormányzással konszolidálhatja magát, mint „a nagy néppárt”, amely képes összeegyeztetni a baloldali gazdasági követeléseket a konzervatív keresztény-nemzeti értékekkel.

2. Egy sikertelen Fidesz-kormányzás viszont az MSZP újbóli megerősödésével járhat, aminek következtében a szocialisták ismét reális alternatívát jelentenének a Fidesz-szel szemben.

3. Amennyiben a Jobbik válik a kormányban csalódott, jobbra tolódott választók gyűjtőpártjává, és ennek következtében potenciális váltópárt lesz, akkor 2014-ben a radikálisok lehetnek a Fidesz fő kihívói.

Amint látható, a lengyel „mintának” a 3. variáció felelne meg, ugyanakkor véleményem szerint erre a legkevesebb az esély. Egyrészt – amint arra a szerzők egy másik munkájukban rámutatnak – „demokratikus viszonyok között elkerülhetetlennek tűnik a jobboldali radikális populisták sikereinek illékonyasága”.⁴⁰ Nem szabad megfeledkezni arról, hogy a Jobbik megerősödésének hatalmas lökést adott a 2008 őszen kibontakozó gazdasági válság miatti életszínvonal-csökkenés. A gazdasági helyzet remélhető konszolidálódásával reális esély nyílna a párt szavazóbázisának elbizonytalanodására. Végezetül ki kell emelni a radikális pártok esetében jelentkező „domesztikálódási effektust”: parlamenti párttá válva a szélsőséges pártok is rákényszerülnek a fennálló szabályok elfogadására, ami akaratlanul is az anti-establishment jelleg tompulásával jár.⁴¹ Ez alapján könnyen elképzelhető, hogy a parlamentben töltött ellenzéki évek és a napi politikai rutinszerűségei kifakítják az Árpád-sávokat.

³⁹ TÓTH András – GRAJ CZJÁR István: *A Jobbik felemelkedése és a magyar pártrendszer átalakulása*, Meltányosság Politikaelemző Központ, 2009 (www.meltanyosság.hu/files/meltany/imce/doc/pd-jmap-091209.pdf), 5–6.

⁴⁰ TÓTH András – GRAJ CZJÁR István: *Miért olyan sikeresek a radikális nemzeti-populista pártok nagy társadalmi-gazdasági átalakulások, válságok idején?*, Politikatudományi Szemle 2009/3., 24.

⁴¹ Vö. Jacques RUPNIK: *The Populist Backlash in East-Central Europe = Democracy and Populism in Central Europe*, 168.

Álomlovas

Jeladó